

ТАҚРИЗИ

муқарризи аввал, доктори илмҳои филологӣ Қосимов Олимҷон Ҳабибович ба диссертатсияи Маллаева Манижа Абдуғаффоровна дар мавзӯи “Таҳлили қиёсии вежагиҳои луғавию маъноии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ” (дар мисоли Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон), ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ–таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ пешниҳод шудааст.

Мавзӯи омӯзиши ҷиҳатҳои лексикиву семантикии истилоҳоти ҳуқуқшиносӣ дар забоншиносии тоҷик муҳим ва бамаврид аст. Заминаи муҳимияти ин самти пажӯҳиш дар ин нукта низ инъикос меёбад, ки дар таърихи ним асри охир дар ҷомеаи мо дигаргуниҳои ҷиддии давлатӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмиву фарҳангӣ ба вуҷуд омадаанд, ки ба забони давлатӣ ва низоми истилоҳоти илмии он таъсир нагузошта наметавонанд.

Дар ин самт омӯзиши муқоисавии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар асоси матни Кодекси ҷиноятии ҚТ (с.1998) ва Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон (с.1961) на танҳо таҳаввули истилоҳоти ҳуқуқшиносиро дар робита бо падидаҳои нави ҷомеа, балки раванди ташаккули рушди истилоҳоти ҳуқуқшиносии забони тоҷикиро дар мисоли истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ барои аҳли илм равшан месозад.

Истифодаи усулҳои ҷолибу фароғири таҳқиқ дар ин маврид бо мақсади ошкор сохтани вежагиҳои луғавию маъноии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ арзиши ҷунин пажӯҳишро боз ҳам афзуда, муҳимияти мавзӯи таҳқиқро бештар собит месозад.

Диссертатсияи Маллаева Манижа Абдуғаффоровна “Таҳлили қиёсии вежагиҳои луғавию маъноии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ” (дар мисоли Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон), ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ–таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ пешниҳод шудааст, фароғири масоили марбут ба низоми истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ буда, дар он тафсири лингвистӣ ва ҳуқуқии вожаҳои марбут ба ҳуқуқ, мафҳумҳои умумихуқуқӣ ва корбасти онҳо дар забони тоҷикӣ, ташаккули ва даврандигарии рушди истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ,

таҳлили маъноии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони муосири тоҷикӣ, категорияҳои луғавӣ ва истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ (истифодаи муродифот, зидмаъноҳо, вожаҳои сермаъно ва вижагиҳои корбасти омонимҳо дар истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ), истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ аз нигоҳи баромад мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Сохтори диссертатсия барои иҷрои вазифаҳои муайяншуда ва расидан ба ҳадафи таҳқиқ созгор буда, ҳама паҳлӯҳои омӯзиши мавзӯро дар заминаи назарияи илмӣ-методологӣ фаро мегирад ва аз муқаддима, се боб, хулоса ва рӯйхати адабиёти илмӣ иборат аст.

Муаллиф дар муқаддимаи диссертатсия муҳимияти мавзӯ, мақсаду вазифаҳои таҳқиқот, аҳамияти назариявӣ амалии диссертатсия, нуқоти ҷимояшавандаро дуруст ва пурмазмун муайян карда, роҷеъ ба навгониҳои он, заминаҳои методологӣ ва методҳои таҳқиқ маълумоти зарурӣ пешниҳод кардааст.

Боби якуми рисола **“ Системаи истилоҳоти ҳуқуқ дар забони тоҷикӣ ва вежагиҳои маъноӣ луғавӣ онҳо”** (с.19-40) унвон дошта, аз чор зерфасл иборат аст. Дар ин боб рисола навис кӯшидааст, ки вижагиҳои маъноӣ луғавӣ истилоҳоти ҳуқуқро бо истифода аз фарҳангҳои гуногун ба риштаи таҳқиқ кашад.

Мубоҳисаи илмӣ ва мулоҳизаҳои зерини унвонҷӯй ҷолибанд, ки истилоҳот яке аз қабатҳои махсуси лексикӣ буда, аз ҷиҳати махсусиятҳои сохторӣ, маъноӣ, калимасозӣ ва услубиашон аз вожаҳои умумиистеъмол фарқ мекунад, дар системаи лексикаи забон ҷойгоҳи махсусро соҳиб аст, аз ин рӯ омӯзиши он аз чандин ҷиҳат муфид аст. Таҳлили маъноии истилоҳот на танҳо муносибати системавии таркиби луғавӣ забонро таҷассум менамояд, балки муносибати изоморфию алломорфии системаи истилоҳоти забони тоҷикиро равшан мегардонад.

Зербоби аввали боб **“Тавсифи умумии системаи истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ”** ном дошта, дар он муҳаққиқ кӯшиш намудааст, ки хусусиятҳои истилоҳотро аз дигар қабатҳои лексикаи забон нишон дода, ба он хос набудани хусусияти сермаъноӣ, мурдифот, омонимӣ ва ғайраро зикр намудааст. Муаллиф бо далел изҳор намудааст, ки дар шароити кунунӣ омӯзиши хусусиятҳои луғавӣ-семантикии истилоҳот ба мақсад мувофиқ буда, омӯзиши ҳаматарафаи ин воҳиди луғавӣ барои ба низом даровардани системаи истилоҳоти забони тоҷикӣ зарур аст ва зимни ин амал нишонаҳои пайдоиши вожаҳо, айнияту фарқияти маъноии қабатҳои луғавӣ баррасӣ шуда, дар натиҷа мансубияти соҳавӣ вожаҳо муайян ва муносибати маъноӣ, соҳавӣ

мавзӯии онҳо вобаста ба ташаккулу таҳаввули маъноӣ сохториашон дар масири таърихи мавҷудияти онҳо равшан карда мешавад. Муҳаққиқ маъноӣ истилоҳи ҳуқуқии “адл” ва муродифоти онро дар доираи якчанд фарҳанг баррасӣ намуда, дуруст қайд кардааст, ки сарнавишти “истилоҳот тағйирёбанда буда, бо мурури замон яке муддати тӯлонӣ, дигаре зудтар дигар мешаваду сеюмӣ ба дигаргунии маъноӣ шаклӣ ва сохторӣ дучор мегардад” (автореф., с.9).

Зербоби дувум “Тафсири маънӣ ва мафҳум дар ҳуқуқ” ном дошта, семантикаи вожаҳои *маънӣ*, *мафҳум*, *мафкура*, *тасниф* дар асоси фарҳангҳо маънидод гардида, ҳамчун истилоҳи соҳаи ҳуқуқшиносӣ вазифа ва маънии онҳо шарҳу эзоҳ дода шудааст. Рисоланавис баъди шарҳи маъноӣ вожаҳо ба чунин хулосаи ҷолиб меояд, ки дар истилоҳот то ҳол якмаъноӣ, муъҷазӣ, махсуси як соҳа будани онҳо пурра риоя намешавад.

Зербоби сеюм “Тафсири лингвистӣ ва ҳуқуқии вожаҳои марбут ба ҳуқуқ” номгузорӣ шуда, вожаву истилоҳоти соҳаи ҳуқуқ аз ҷиҳати лингвистӣ таҳлил карда шудааст. Як калима ё мафҳум дар айни як соҳа ё соҳаҳои мухталиф ба таври гуногун шарҳу эзоҳ дода мешавад, ки ин нишонаи тафовут пайдо кардани истилоҳ ва хусусияти соҳавӣ гирифтани он мебошад ва ин мушкилӣ солҳои сол давом дошта, ҳанӯз ҳалли худро наёфтааст. Барои тақвияти андешаҳои муаллиф вожаи *тафсир*-ро мавриди таҳлил қарор дода, ба чунин хулоса меояд, ки дар тафсири лингвистӣ ҷанбаи асосӣ возеху равшан кардани маъноӣ калима бошад, дар тафсири ҳуқуқӣ маънову моҳияти илмию соҳавӣ истилоҳ ба эътибор гирифта мешавад. Ин вожа дар соҳаи ҳуқуқ ба маънии дигар истифода мегардад ва аз тафсири лингвистӣ фарқ мекунад. Ба ин монанд калимаҳои *модда*, *ахлоқ*, *адолат* ва ғайра шарҳ дода шудаанд, ки гоҳо духӯра ё дар мавридҳои мухталиф кор фармудани гунаву муродифоти истилоҳот низ ба назар мерасад. Дарвоқеъ, дар истифодаи истилоҳоти забони тоҷикӣ маъноӣ духӯра ё дар чанд соҳа истемол гардидани як истилоҳ зиёд мушоҳида мегардад ва ин ҳолат боиси нофаҳмиҳо мегардад.

Зербоби чорум “Мафҳумҳои умумихуқуқӣ ва қорбасти онҳо дар забони тоҷикӣ” ном дорад. Ба андешаи дурусти муаллиф, қорбасти мафҳумҳои умумихуқуқӣ дар забони муосири тоҷикӣ яке аз масъалаҳои муҳими муҳим ва ҳалталаби рӯз маҳсуб меёбад, зеро бисёр мафҳумҳои ҳастанд, ки ба забони тоҷикӣ ба тавассути забони дигар, махсусан русӣ, ворид гардида, дар шаклу гунаи мухталиф ё шубҳаноку ноаниқ истифода мешаванд. Чунин мушоҳидаи унвонҷӯӣ ҷолиб аст, ки бо саъю талоши

мутахассисони соҳа солҳои охир вазъи забон ва услуби асноди ҳуқуқию меъёрии ҷумҳурӣ дар забони тоҷикӣ беҳтар шуда истодааст, аммо ҳанӯз норасоҳои лингвистӣ бисёр ба назар мерасанд ва яке аз сабабҳои зуд-зуд ва зиёд ворид намудани тағйироту дигаргунӣ ба қонунҳои мамлакат маҳз дар ҳамин аст, ки нозуқиҳои лингвистӣ аз мадди назари қонунгузор дур мемонанд.

Муаллифи рисола дар ин зербоб кӯшиш намудааст, ки роҳҳои бартараф намудани ин мушкилиро нишон диҳад. Аз ҷумла зикр мешавад, ки дар қорбурди истилоҳоти ҳуқуқ гоҳо қонунгузор ҳамнишинӣ, ифодаи маъноӣ, вижагиҳои луғавию услубӣ ва хусусиятҳои касбии вожаҳо, яъне мавриди истифодаи калимаро ба ҳисоб намегирад ва танҳо ба вазифаи истилоҳии он эътибор медиҳад, ки дар натиҷа таносуби лингвистию ҳуқуқии истилоҳот вайрон мешавад. Барои тақвияти андеша вожаи *таваккал* шарҳу тафсир ва ба хусусияти лингвистии калима эътибор додан таъкид гаштааст, ки дуруст ва бамаврид аст.

Боби дуоми рисола «**Пайдоиш ва ташаккули истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ**» (с.41-86) номгузорӣ шуда, фарогири ҷаҳор фаслу ду зерфасл мебошад.

Фасли аввали боби дуюм ба масъалаи «Пайдоиши истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ ва даврандешӣ он» равона шудааст. Дар фасли мазкур Маллаева М.А. даврони инкишофи истилоҳоти ҳуқуқро мавриди омӯзиш қарор дода, таснифоти олими шинохтаи истилоҳшиносии тоҷик Т. С. Шокировро доир ба даврони инкишофи истилоҳоти ҳуқуқи забони тоҷикӣ пайравӣ ва устувор намудааст, ки тибқи он 4 давраи рушди истилоҳот мушоҳида мегардад: 1) давраи тоисломии рушди истилоҳоти ҳуқуқ; 2) давраи исломии рушди истилоҳоти ҳуқуқ; 3) давраи шӯравии рушди истилоҳоти ҳуқуқ; 4) давраи истиқлолии рушди истилоҳоти ҳуқуқ.

Фасли дувуми боби дуюм «Истилоҳоти даврони қадим ва вежагиҳои маъноии онҳо» ўнвон дошта, дар он диссертант истилоҳоти мансуб ба ҳуқуқи даврони бостонро дар мисоли вожаву таркибҳои «*Авасто*» ба монанди *некӣ*, *доду додварӣ* ва ғайраҳо ба риштаи таҳлил кашидааст. Муаллифи рисола таҳлили истилоҳотро аз калимаи «Авасто» оғоз менамояд, зеро ба андешаи ӯ, асари мазкур омили ташаккулу танзими бисёр мафҳуми масоил, аз ҷумла, истилоҳот низ гардидааст.

Фасли сеюми боби дувум «Истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар даврони исломӣ» номгузорӣ шуда, аз 2 зерфасл иборат аст. Дар қисмати якум масъалаи «Сарчашмаҳои асосии вожаҳои ифодагари ҳуқуқи мусулмонӣ»

ва дар зерфасли дуҷум “Қиноят ва ҷазо дар ҳуқуқи мусулмонӣ” аз ҷониби диссертант баррасӣ гардидааст.

Дар фасли мазкур диссертант бештар ба истилоҳоти *Қуръон, суннат, фикҳ, шариат, ҳад* ва ғайраҳо таваҷҷуҳ зоҳир карда, андешаи донандагони дини мубини исломро дар хусуси сарчашмаҳои ҳуқуқӣ ба се гурӯҳ ҷудо кардааст: 1) сарчашмаҳои аввалиндараҷаи ҳуқуқи исломӣ: Қуръон, суннат (маҷмӯи ҳадисҳо) ҳамчун шариат; 2) сарчашмаҳои дувумдараҷа, ки аз усулҳои фикҳии эҷоди ҳуқуқ ибтидо мегиранд: *ичмоъ, иҷтиҳод, фатво* ва *қиёс*; 3) сарчашмаҳои савумдараҷа: *ҳуқуқи соҳибони фармон ва ҳуқуқҳои одатии халқияту қавмҳои мухталиф*.

Фасли чаҳоруми боби дуҷуми рисолаи мавриди назар “**Истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар давраи шӯравӣ**» ном дорад. Тавре ки аз номи фасли рисола аён аст, Маллаева М.А. кӯшидааст, ки истилоҳоти ҳуқуқии даврони шӯравиро таҳқиқ намояд. Ба андешаи диссертант, дар даврони шӯравӣ (солҳои 1917-1991-ум) ба табаддулоти ҷиддӣ дучор гардидани соҳаи ҳуқуқ ба таркиби луғавии забони тоҷикӣ ва истилоҳоти он таъсири бузург расонд. Дар ин давра дар як муддати кӯтоҳ қариб тамоми истилоҳоти ин соҳа дигар шуда, бархе тағйироти маъноиро аз саргузаронид, зеро тағйирёбии сохтори давлативу ҷамъиятӣ ногузир ба тамоми соҳаҳо, махсусан, давлатдориро ҳуқуқ таъсир кард. Дар асоси чунин мулоҳизаҳо муаллифи рисола истилоҳоти ҳуқуқии давраи шӯравиро ба се навъ ҷудо намудааст: 1) **истилоҳоти наве, ки бар ивази истилоҳоти мавҷуда ворид гардиданд:** *конститутсия-шариат, сарвазир-қушбегӣ, раиси дастгоҳ-деворбегӣ, суд, судхона-қозихона, судья-қозӣ, раиси Суди олий-қозикалон, қозиюлқузот, шариатпаноҳ, милитсия-миршаб, ҳуқуқшиносӣ-фикҳ* ва ғайраҳо; 2) **вожаҳои иқтибосии наве, ки бар ивази истилоҳоти пешина роиҷ шудаанд:** *қонун, кодекс, прокурор, адвокат, адвокатура, президиум, қонунгузор, қонунинос, гражданин, ҳуқуқ, ҳуқуқшинос, айбдоркунӣ, айбдоршаванда, арест, боздоштан, дастгиркунӣ, дасткашӣ, дахлнопазирӣ, даъвои гражданин, доғи судӣ, муҳокимаи судӣ, радкунӣ, шоҳид, ҳайати суд, ғоратгарӣ, қочоқ*; 3) калимаҳои мавҷудае, ки дорои маънои нав гардидаанд ё тобиши нави маъноӣ гирифтаанд: *мурофия, шахрванд, кафолат, арз, ариза, баёнот, кафил, кофтуков, мусодира, муфаттиш, парастор, пурсиш, судшаванда, тафтиши ибтидоӣ, пешгирӣ, шикоят, эътироз* ва ғ.

Боби сеюми рисола “**Вежагиҳои луғавию маъноӣ ва истемолӣ истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони муосири тоҷикӣ**» (87-141) ном дошта, аз ду фасл иборат аст. Фасли якум «Таҳлили маъноии истилоҳоти

ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони муосири тоҷикӣ» номгузорӣ гардида, аз чор зербоб иборат аст. Дар зербоби якум махсусиятҳои муродифшавии истилоҳоти ҳуқуқ ба риштаи таҳқиқ кашида шудааст. Дар ин зербоб истилоҳоти зиёде, ки хусусияти муродифӣ зоҳир намудаанд, баррасӣ гардидаанд. Муаллиф дуруст зикр намудааст, ки муродифшавӣ хоси истилоҳот нест, аммо ин ҳодисаи луғавӣ ҷой дорад. Ӯ истифодаи муродифотро дар мавриди зарурӣ дуруст меҳисобад ва бар он андеша аст, ки бо вучуди хеле ғаниву сермуродиф будани таркиби луғавии забони тоҷикӣ корманди мақомоти ҳуқуқро лозим аст, ки ҳар як вожа ва муродифҳои онро дар мавридаш истифода барад, зеро вобаста ба маънои махсусаш ҳар калимае мавриди корбасти худро дорад. Ин нукта дар мавриди истифодаи калимаҳои **мурдан** ва **ба қатл расидан (расонидан)** аз тарафи муаллиф хуб тавзеҳ ёфтааст.

Диссертант дуруст қайд мекунад, ки дар мавридҳои дигар муродифшавии истилоҳот падидаи хуб нест, хоси забони қонунгузорӣ набудани унсурҳои забони гуфтугӯӣ (лаҳҷавӣ, шевагӣ ва ғайра), ифодаҳои маҷозӣ ва пуробуранг, мафҳумҳои гуногуни ҳаммаъно, калима ва истилоҳоти бегонаи ғайримаъмул, ибора ва таркибҳои норавшан (муғлақ), мулоҳизот, хитобу даъватҳои умумӣ, калимаҳои мураккаби ихтисоршуда (аббревиатура), истилоҳоти ғайримеръерӣ низ яке аз вижагиҳои забон ва услуби қонунгузориш, ки бояд ҳамеша риоя гардад.

Дар зерфасли “Зидмаъноҳо дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон” корбурди калимаҳои зидмаъно баррасӣ гардидааст. Муаллиф вожаву истилоҳоти зиёди ҳуқуқиро, ки хусусияти антонимӣ доранд, ба риштаи таҳқиқ кашидааст. Муаллифи рисола серистеъмолии антонимҳоро дар матнҳои ҳуқуқӣ зикр намуда, корбурди антонимҳои матниро дар ин соҳа нишон дода, бо мисолҳои фаровон андешаҳояшро асоснок намудааст: *ҷазои асосӣ–иловагӣ, ҷарима–кафорат, таъйини ҷазо – адои ҷазо*. Ӯ истилоҳоти хусусияти антонимӣ доштаро ба чандин гурӯҳ тасниф намуда, дақиқ ба ибтот расонидааст, ки истифодаи калимаҳои зидмаъно хоси истилоҳӣ ҳуқуқ аст.

Дар зерфасли сеюм аз тарафи диссертант ба сермаъношавии истилоҳоти ин соҳа тавачҷуҳ зоҳир шуда, ба истилоҳот хос набудани чунин падидаи забонӣ таъкид мегардад. Рисоланавис дар КҶ ҚТ серистеъмом будани истилоҳоти сермаъноӣ *доғи судӣ, сабук сохтан, санад, ҳуқуқи байналмилалӣ, шахрванд(ӣ), банду баста кирдор (квалификация), ҷазои ҳадди аксар (ақал), ретсидиви ҷиноят (шахс), мукаллаф, номукаллафӣ, одамрабӣ, ғасб, гаравгон, муомилоти ғайриқонунӣ,*

тасарруф, даст кашидан аз ҷиноят, таркиби ҷиноят, содири ҷиноят, гурӯҳи муташаккил, иттиҳоди (ташкилоти) ҷиноятӣ, қасд (мақсад), ширкат, ҳифзшаванда, таваккал (риск), фалокати экологӣ, пешгирӣ (профилактика), ислоҳӣ, санксия, сазои ҷарима ва ғайраро нишон дода, дар асоси мулоҳизаҳои дурусту мантиқӣ ин ҳодисаро боиси норавшании матлаб медонад ва тавсия медиҳад, ки дар истифодаи чунин қабати лексикӣ эҳтиёткор бояд буд.

Фасли дуюми ин боби рисола ба баромади истилоҳоти ҳуқуқӣ бахшида шуда, муаллиф онҳоро аз ҷиҳати баромад ба се гурӯҳ ҷудо намудааст. Дар зерфасли якум бо номи “Вожаҳои аслии тоҷикӣ дар истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ” мавқеи вожаҳои аслии дар истилоҳоти ҳуқуқ нишон дода шудааст. Мувофиқи мушоҳидаву мулоҳизаҳои муаллиф асоси таркиби луғавии забони тоҷикиро вожаҳои аслии тоҷикӣ ташкил медиҳанд ва дар соҳаи ҳуқуқ низ ҳам дар шакли решагӣ ва ҳам дар шакли сохтаву мураккаб истилоҳоти зиёде сохта шудаанд, ки дар масири таърихи рушди забони тоҷикӣ истифода шудаанд. Дар истилоҳосозии ин самт нақши воситаҳои калимасозии забони тоҷикӣ басо намоён аст ва дар истилоҳоти ҳуқуқ мавқеи махсус доштани калтимасозӣ дуруст таъкид гардидааст. Муаллифи рисола маводи зиёди истилоҳоти сохтаву мураккаб ва ҳатто ибораистилоҳотеро, ки на танҳо бо вожаҳои тоҷикӣ, балки бо вожаҳои иқтибосӣ сохта шудаанд, баррасӣ намудааст: *бешаҳрванд, баробарӣ, авбоишӣ, ёрдамчӣ, беҳаракат(ӣ), чора, қасдан, дархост, кирдор, одилона, зӯрварӣ, гунаҳгорона, айбдоршаванда (судшаванда, маҳкумишуда) қарордод, бахшиши, сафедкунӣ, созишнома, сӯиқасд, маҷбуркунӣ, озодӣ, дахлнопазирӣ, ёрдамчӣ, иҷрокунанда, ҳамичҷрокунанда, ҷавобгарӣ, бағандарорӣ, порадиҳӣ (харидан) ҳамшиштироккунандагон, дастгиршавӣ, ташкилкунандаи ҷиноят, таҳриркунандаи ҷиноят, ҳолатҳои сабуккунанда, одамкушӣ, одамрабоӣ, ғайриқонунӣ, дуздӣ, ғоратгарӣ, роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ, номукаллафӣ, ноболиғ* ва монанди инҳо. Хулосаи муаллиф дар мавриди бузург будани мавқеи вожаҳои аслии дар ташаккули истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ ҷолиб аст.

Фасли дуюм ба нақши вожаҳои иқтибосӣ дар истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ бахшида шуда, ин қабил вожаҳо ба ду зерфасл ҷудо карда шудаанд: 1) истилоҳоти арабӣ дар қонунгузори забони тоҷикӣ; 2) аврупоизмҳо дар истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ. Муаллифи рисола хеле дуруст ва мантиқӣ зикр намудааст, ки ба рушди истилоҳоти ҳуқуқшиносии забони тоҷикӣ омилҳои зиёди забониву ғавқулзабонӣ, ба мисли расму одат, суннату анъанаҳои халқӣ, миллӣ, динӣ ва таърихиву

сиёсӣ таъсир расонидаанд. Дар ин замина дар ҳар даври замон истилоҳот вежагиҳои ҷудоғона пайдо карда, аини як мафҳум бо вожаҳои дигар ифода мегардад. Таърихи қонунофариро қонунгузори бунёди ҷаҳониву миллӣ дошта, вобаста ба муҳити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии олам пайваста дигар шуда меистад.

Бояд зикр намуд, ки дар истилоҳоти ҳуқуқ мавқеи калимаҳои арабӣ устувор аст. Муаллифи рисола истилоҳоти зиёдеро таҳлилу баррасӣ намудааст, ки арабиасосанд ва ҳамчун калимаи маъмул дар истеъмоланд.

Ў басомади истилоҳоти арабиро чун истилоҳоти дигар дар санадҳои қонунгузори ҚТ дар муқоисаи ду санад баррасӣ намудааст, ки сифати корро меафзояд. Басомади истилоҳоти арабии кодексҳо гуногун аст ва ҳар кадоме инъикосгари забони адабии давраи худ мебошад.

Дар истилоҳоти соҳаи ҳуқуқ аврупоизмҳо низ мавқеи муҳимро ишғол мекунанд. Муаллифи рисола истилоҳоти аврупоиро дар ҚЧ ҚТ ва ҚЧ РСС Тоҷ.ба 8 гурӯҳ ҷудо намуда, шарҳ додааст. Инчунин истилоҳоти аврупоие, ки дар сохтани калимаҳои нав бо пасванду пешвандҳои забони тоҷикӣ иштирок намудаанд, баррасӣ гардидааст. Дар мавриди истилоҳоти аврупоӣ таъкид намудааст, ки истилоҳоти иқтибосӣ он қадар сермаҳсул нестанд, асосан калимасозии пасвандӣ ва махсусан пасванди калимасозии «-ӣ» (конститутсионӣ, кодексӣ, нейтронӣ, террористӣ), гоҳо пасванди шаклсозии «-ҳо» (пикетҳо, прекурсорҳо) истифода гардида, аз ҷузъи аврупоию тоҷикӣ (пикетгузориҳо) калимаи нав сохтаанд.

Аз тарафи унвонҷӯй дар ташкили истилоҳибораҳои ҳуқуқӣ мақоми хосса доштани вожаҳои аврупоӣ дуруст зикр гардида, тавонмандии забони тоҷикӣ дар офаридани истилоҳоти соҳаи ҳуқуқ нишон дода шудааст. Ба мушоҳидаи ӯ, қонунгузор тавонистааст дар аксари маврид имконияти фаровони таркиби луғавии забони тоҷикиро истифода бурда, мафҳумҳои ҳуқуқиро мақсаднок ва бомаврид истифода кунад.

Муаллифи рисола аз сарчашмаҳо ва адабиёти назариявӣ хуб истифода намуда, барои тақвияти андешаҳои дар мавридҳои зарурӣ иқтибосҳо овардааст.

Муаллиф дар таҳқиқоти хеш дар заминаи равиши муайяни илмӣ ва таҷрибавӣ ҷанбаҳои назариявӣ, омилҳои пайдоишу ташаккули истилоҳоти ҳуқуқӣ ҷинойтиро дар раванди рушди забони тоҷикӣ ба таври муқоисавӣ дуруст муайян кардааст.

Диссертатсияи мазкур пажӯҳиши хуби илмиву амалӣ буда, дар истилоҳшиносии тоҷик яке аз таҳқиқоте мебошад, ки ба омӯзиши

масъалаҳои ташаккули семантикаву корбурд ва сайри таърихӣ истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ, давраҳои ташаккули он бахшида шудааст.

Муқаррароти назариявии кор метавонад барои муҳаққиқони истилоҳшиносӣ, соҳаҳои луғатшиносӣ ва фарҳангшиносӣ ва ғайра кӯмаки ҳамаҷониба расонад.

Муқаррароти асосӣ ва натиҷаҳои диссертатсия, шеваи баён ва услуби нигориш гувоҳӣ аз он медиҳад, ки Маллаева Манижа Абдуғаффорова қобилияти хуби пажӯҳишгарӣ дошта, метавонад мустақилона таҳқиқоти илмӣ гузаронад ва вазифаҳои ҷиддӣ таҳқиқиро бо муваффақият иҷро намояд.

Сарфи назар аз дастовардҳо дар матни диссертатсияи Маллаева М. А. ва автореферати он хатоҳои имлоиву услубӣ роҳ ёфтаанд, ки ислоҳи онҳо дар оянда боиси беҳтар гаштани сифати нашри натиҷаҳои пажӯҳиш хоҳад шуд:

1. Нуқтаҳои ғимояшавандаи диссертатсия бояд дар шакли мулоҳизаҳои пурра ва фарзияҳо пешниҳод гарданд, дар рисола онҳо ба шакли вазифаҳои таҳқиқ баён гардидаанд, ба монанди “Таснифи истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ тибқи мансубияти соҳавӣ онҳо” ё “Омӯзиши пайдоиш, ташаккул ва рушди истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ” (автореферат, саҳ. 8).

2. Таносуби бобҳои рисола ҳангоми таҳияву таълиф риоя нагардидааст. Боби 1 аз 21 саҳифа, бобҳои 2 ва 3 мутаносибан аз 45 ва 55 саҳифа иборат мебошад. Агар дар боби аввал як фасл ба раванди умумии рушди услуби илмӣ забони тоҷикӣ, аз он ҷумла, раванди тақомули истилоҳоти ҳуқуқшиносӣ ва ҳуқуқи ҷиноятӣ бахшида мешуд, ҳам тасвири рушди истилоҳоти ин соҳаи муҳими ҳаёти ҷамъиятӣ пурра мегардид, ҳам таносуб дар таълифи бобҳо риоя мешуд.

3. Гоҳе иштибоҳоти услубӣ дар матни тоҷикӣ ва русӣ автореферат ба назар мерасад, инчунин, дар тарҷумаи мисолҳо на ҳамеша айният (адекватность) риоя гардидааст. Шояд қисме аз ин иштибоҳот ҳангоми тарҷума рӯй дода бошад.

4. Ба назари мо, дар фасли “Тафсири маънӣ ва мафҳум дар ҳуқуқ” (Боби 1) ҷанбаи лингвистӣ камтар буда, ҷавҳари ҳуқуқиву ҳуқуқшиносии он бештар аст.

5. Дар рисола гоҳе иштибоҳоти имлоӣ ва техникаӣ дучор меоянд, аз он ҷумла ба ҷойи дефис (нимтире) тире гузошта шудааст, масалан, дар номи ихтисос: “10.02.20 – Забоншиносии **муқоисавӣ** – **таърихӣ**, қиёсӣ ва

муқоисавӣ”; ё ин ки дар чанд ҷой номи ҷумҳурӣ ба шакли “Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷ.” навишта шудааст, ки ислоҳ меҳақад.

Ин норасоӣҳо ҷузъӣ буда, арзиши илмии диссертатсияро коста намесозанд. Унвонҷӯй вазифаҳои дар наздаш гузоштаро бомуваффақият иҷро карда, ба ҳадафи пажӯҳиш расидааст.

Диссертатсияи Маллаева Манижа Абдуғаффорова “Таҳлили қиёсии вежагиҳои луғавию маъноии истилоҳоти ҳуқуқи ҷиноятӣ дар забони тоҷикӣ” (дар мисоли Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Кодекси ҷиноятии РСС Тоҷикистон) барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ–таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ таҳқиқоти баанҷомрасида буда, дар сатҳи хуби илмӣ таълиф шудааст.

Диссертатсия бо муқаррароту натиҷаҳои асосии худ ва аҳамияти назариявӣ ва амалиаш ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионӣ ва тартиби додани дараҷаҳои илмӣ ва унвони илмӣ (номзади илмҳои филологӣ), ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 ноябри соли 2016, таҳти №505 тасдиқ гардидаанд, ҷавобгӯ мебошад. Муаллифи диссертатсия Маллаева Манижа Абдуғаффорова барои гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 10.02.20 – забоншиносии муқоисавӣ–таърихӣ, қиёсӣ ва муқоисавӣ сазовор аст.

**Мудирӣ кафедраи забони тоҷикии
МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии
Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино”,
доктори илмҳои филологӣ**

Қосимов О. Ҳ.

**734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 139.
МДТ “Донишгоҳи давлатии тиббии
Тоҷикистон ба номи Абӯалӣ ибни Сино”;
e-mail: olimjonk@yandex.ru
«27» февралӣ с. 2021.**

